

D. D.

DISSERTATIO GRADUALIS

De

BONITATE DEI CIRCA NECESSITATES PHYSICAS HOMINUM, IN DIVERSIS TERRÆ ZONIS HABITANTIBUS, CONSPICUA,

QUAM

Consensu Amplissimæ Facultatis Philosophicæ in Regia Academia Aboënsi,

PRÆSIDE,

Mag. JOHANNE BILMARK,

Historiar. ac Philos. Pract. Professore Reg. & Ordin.

Publico Examini modeste submittit

GABRIEL WINTER,

Adjunctus Ministerii in Kides, Viburgensis.

In Auditorio Majori die 28 Martii An. 1798.

Horis a. m. confuetis.



ABOÆ

In Officina FRENCKELLIANA.

VIRÖ

Plurimum Reverendo atque Præclarissimo,

Dominō

Mag. HERMANNO WEGELIO,

Ecclesiarum in Kides & Bråkylå Pastori meritissimo,

Fautori Honoratissimo.

Cum mea Tibi, Fautor Honoratissime, fata adeo curæ cordique fuerint, ut in eis sublevandis maximam collo- caveris opem operamque; lætissima mente hanc tam opta tam, & tam exspectatam amplexus sum occasionem, pu blice testandi, quantopere Tibi sum devinctus. Excipias, igitur, enixe rogo, hasce pagellas, in pignus gratissimi animi, quo te ut hactenus, ita in posterum, prosequar, ad cineres usque permanfurus

Plurimum Reverendi Nominis Tui

Cultor humillimus,
GABRIEL WINTER.



PRÆFATIO.

Quocunque sensus animosque nostros per mundi hujus Theatrum ea, qua par est, attentione circumferimus, quot res creatas, ibi occurrentes, sunt autem haec innumeræ, tot etiam specula Divinarum perfectionum nostræ se offerunt admirationi. Quas inter sicut proximam ad nos & nostram conditionem relationem habet infinita Summi Numinis Sapientia, qua optimum in modum cuncta disposuit, potentia, qua omnibus ex nihilo primitus productis, certam existentiae continuationem impertit, atque bonitas, qua singulis creaturis omnes perfectiones, quarum per esentiam ac naturam sibi destinata, limitatam utique, sunt capaces, & contulit, & etiamnum confert quotidie; ita haec quoque attributa præcipuam nostram merentur consideratiouem. Horum intuitu est tenendum, quod quamvis creaturarum aliae sint aliis præstantiores, nulla tamen earum de naturali quadam imperfectione, qualis vel impotentiam vel degrationem sui Artificis solet arguere, jure possit conqueri, sicut minimam horologii rotam maxima, in eo occurrente, nemo habet imperfectiorem, nisi qui res quasyvis ab

uno alterove, quo valent, momento vel seorsim tantum, nec ut partes ingentis illius machinæ, quam mundum nuncupamus, & hujus partim pulchritudini, partim admirandæ Dei œconomia inservientes, obiter perlustreret. Quibus accedit, quod quum nulla res creata vel a se existat, vel per se possit perennare, quippe quod est solius Dei attributum, cum creaturis nequaquam communicabile; hæ etiam singulæ manu Summi Numinis conservatricem, juxta uniuscujusque constitutionem quovis desiderent momento. Et quum Deus O M hominem præstantioribus facultatibus ac dotibus, quam cæteras suas ornaverit creaturem, maximum ita bonitatis suæ in eum exferens documentum, majorem etiam necessitatibus suis subveniendis curam, ut humano loquamur modo, impendit, adeo ut omnia creata felicitati generis nostri promovendæ destinata videantur. Quod sicut pluribus evinci posset argumentis, si promum condum, quem Teleologia aperit, excutere vellemus; ne multitudine dicendorum obruamur, unicum disciplinæ memoriaræ elegimus spicilegium, quantum pertenues ingenii vires fieri potest, ostensuri, quam circa necessitates physicæ hominum, in diversis terræ zonis habitantium, subveniendas negotiosa sit Divina bonitas; B Lectorem enixe prius rogantes, velit piam nostram mentem magis, quam ingenii acumen respicere.

§. I.

Sensu cæterorum terminorum, quos dissertationis hujus rubrum præ se fert, satis, ut opinamur, claro; explicationi tantummodo necessitatis physicæ nec non zonæ, non nihil immorabitur. Per *necessitates* autem *physicæ* intelligimus res quaslibet creatas, quibus ad suam lustrationem ac conservationem opus habent homines. Quo-

Quocirca dolendum est, dari quosdam suæ fortis adeo obditos, ut operum Divinorum se ingerant censores, genetique proinde nostro melius fuisse consultum arguten-
tur, si de necessitatibus physicis nulla nos teneret follici-
tudo. Sed hi sere sunt, qui Divinam in his terris œco-
nomiam suo arbitrio & opinioni subordinantes, calculos
suos perverse admodum subducunt. Fingamus enim ho-
minem, rerum omnium copia ab ipsa nativitate ita ab-
undantem, ut stimulos necessitatum physicarum mole-
stos senserit nullos, habebimus animal feroci bestiæ, quam
homini, similius, non aliis solum, sed sibi ipsi særissime
incommode; id quod suis exemplis non raro compro-
bant fortunæ ad votum faventis filii, noxæ proinde ha-
biti. Contra ea necessitatibus nostris physicis satisfacturi,
facultates nobis concescas magis magisque excolimus, mo-
lestias acquisitionis compensante tandem fruitionis jucun-
ditate. Quantum autem cunque humana valet opera, i-
pias tamen res, necessitatibus nostris physicis subventuras,
immediate producere non potest; in eo tota occupata,
ut res, quas Deus O. M. per globum terraqueum pro-
ingenti sua & sapientia & bonitate diversimode distri-
buit, tempestive colligat, collectasque suis usibus pruden-
ter applicet. Has autem necessitates dicimus physicas,
utpote a Moralibus, quæ in muriis hominum conventioni-
bus suom habent fundamentum, distinguendas; quæ ta-
men ambae in eo convenient, quod nostræ inserviant felicitati, illæ quidem sobrio rerum creatarum usu, hæ au-
tem reciproci officiorum præstatione.

§. II.

Ut aliquanto plenius, quam ex generali necessitaturna
physicarum descriptione modo proposita colligi potest,
confer, quænam præcipue momenta sint ad has ex no-

stra opinione referenda, sciendum est, ad necessitates istas referri sequentia: *Solis lucem & colorem*, sine illius usura plerasque nostras intermisuri functiones, & sine hujus influxu motus corporum vitales plane cessatur, *narem* ita & copiosum & purum, ut respirationi inserviat: *alimenta seu cibum & potum*, hominibus, ubicunque locorum degentibus, convenientem, eoque magis necessarium, quod quicquid homo per transpirationem carnosque evacuationum modos quotidie amittit, eorum beneficio insensibiliter refarciatur, *amicum & idoneum habitaculum*, quibus contra aeris & tempestatum molestias se defendat, & omnes denique eas res creatas, quæ substantiam necessitatum modo memoriarum ingrediuntur. Quamvis autem ut his subveniatur necessitatibus conservatio corporis humani præcipue opus habeat; in earum tamen veluti communionem anima quoque, eximii aedificii eximior hospita, venit, pro varia illius dispositione modo hilaris modo tristis & quasi dejecta, qua vero necessitatum moralium sufficientia imprimis adjuvatur & perficitur.

§. III.

Quod familiare esse solet hospitibus, domum sibi definitam, ingredientibus, ut post agnitarum Domini præstantiam, curiose considerent, quid hujus bonitas in illorum usum ac commodum paraverit; eundem quoque morem nos nunc servabimus, lustraturi, sed veluti per transennam, telluris seu magni illius aedificii, quod humano generi Divina concessit munificentia, qualitatem, & quam bene illa sive totum corpus sive majores partes consideremus, nostris convenienter usibus. Dedit autem Creator Optimus telluri nostræ, ut ceteris mundi corporibus totalibus, figuram ferme sphericam, utpote duplici ejus motui,

motuī, tam periodico circa solem, quam vertiginis circa
 axem, peragendo, nec non aquarum circulationi ac ven-
 torum distributioni & moderamini aptissimam. Præterea
 quum axis telluris ad planum suæ orbitæ non sit verticalis,
 sed inclinatus, hospites terrestres continua dietum &
 noctium, ad labores & quietem, sine cuius utriusque al-
 ternis vicibus illi opinione citius tabescerent, maxime ne-
 cessariorum, frumentur per annum discrepantia, nec non in-
 signi caloris & frigoris differentia; utrisque eum propter
 alias causas, tum pro diversa imprimis locorum latitudi-
 ne infinite variantibus, & quibus sit, ut homines, ejus-
 dem licet terræ incolæ, in distinctissimis tamen ædibus;
 quas longa interdum consuetudo magis, quam situs ipsis
 reddidit gratas, habirare sint censendi. Circumfunditur
 insuper tellus vastissimo fluidi aërei, tenuioris utique
 quam ut oculis vel armatis conspicere possit, oceano, ad
 omnium corporum vivorum conservationem adeo neces-
 sarii, ut sine illius fruitione emoriantur, & quod tam
 lucem, quam calorem solarem ira temperat, ut nec ex
 densissimis tenebris in splendidissimam lucem, vel vice
 versa ex hac in illas, subito immergamur, qualis mutatio
 aciem oculorum brevi tempore destrueret, neve de nimio
 vel æstu vel frigore, nos urgente, conqueri cogamur. Il-
 mo non absque sapientissimo Summi Numinis factum est
 consilio, ut superficies telluris partim excelsis montium
 jugis, partim profundis vallibus & planitiebus utrisque
 interacentibus sit distincta, sine his varietatibus nec, qua
 jam obtinet, pulchritudinem habitura, nec aëris ventilationi,
 aquarum distributioni, & vatorum tam vegetabilium
 quam animalium proventui inservitura. Quod ut
 melius intelligatur, sciendum est, telluris superficiem in
 quinque majores partes, zonas dictas, duas videlicet fri-
 gidas, inter alterutrum terræ polum & vicinum circulum

polarem sitas, duas item temperatas, inter alterutrum circulum polarem & proximum circulum tropicum comprehensas, & unam torridam, inter ambos tropicos mediam, a Geographis fuisse divisam, has zonas deinceps in minores fascias, Climata nuncupatas, per circulos æquatori parallelos distribuentibus. Quocirca obiter adhuc notandum præjudicium, inter veteres Philosophos receptum, statuentes, solas zonas temperatas esse habitabiles, torrida ob ferventissimum æstum & utrisque frigidis ob rigidissimum gelu nullos admittentibus incolas; quam vero opinionem experientia proflus repugnare, ne pueros quidem nostra ætatis fugit.

§. IV.

Hactenus generalissime, simulque pro instituti ratione brevissime ostendimus, quam benigne Deus O. M. necessitatibus terricolarum physicis consuluit; quæ infinita Ejus bonitas ut magis fiat conspicua, vita genera hominum, in diversis zonis degentium, speciatim expendamus, primum consideraturi populos subpolares, quos naturam plane novicam fuisse expertos, haud pauci opinantur. Quorum persuasiōni obviam ituri, in antecedsum observamus, sicut in Moralibus non eadem omnibus esse honesta vel turpia, ita in necessitatum physicarum fruitione nec easdem res singulis gratas vel molestas obvenire, ipsa consuetudine in utrisque dijudicandis utramque ferme paginam faciente. Quo præmisso, damus omnino, populos intra circulum Polarem Arcticum habitantes, valet idem quoque de eorum Antipodibus in zona frigida Australi, plerasque eas commoditates, quibus incolæ zonarum temperatarum gaudent nec noscere, nec per cœli solique indolem sibi acquirere posse; attamen sicut ignoti nulla est cupido, & sua forte magis contentus est is, qui parum desideret, quam qui multa possi-

possideat; ita nec populi subpolares vel a Summi Numinis provida cura sunt exclusi, vel ex sua opinione in illo, queni inhabitant, mundi angulo infelices. Crediderunt quidem veteres, gentes has luce Solari privatas, densissimis per totum annum involvi tenebris, aliter sensuri, si accuratiori Geographia cognitione fuissent imbuti, atque ita didicissent, terricolas passim Solari luce æqualiter per annum frui, ejusque per aliquot menses in ipsis locis absentiam per æque longam ac continentiam supra horizontem motam quotannis compensari; imo solis adsperstabilis defectum per hiemem abunde suppleri crepulculis & clarioribus & diurnioribus, nec non eximio lunæ & nivis splendore, aliisque meteoris ignitis, quibus faces incolis præferentibus, molestias tenebrarum vix illas sentiunt, sed negotiis suis toto anni tempore vacare solent. Licet porro haud sit diffundendum, frigus in regionibus subpolaris esse rigidissimum; attamen quum idem sit particulis humidus minus quam in nostris oris imprægnatum, adeoque ferme siccum, minus quoque aptum est, quod in poros corpo um penetreret; cui accedit, quod incolæ frigori isti inde ab ipsa nativitate asluefacti, rigorem ejus sentiant minus molestum; experientia docente, homines, subpolaris vicinos, si quando nostras inviserint regiones, fuisse professos, se nostro, quam suo frigore, gravius affectos. Quibus addere licet, frigoris hemicalis compensationem per calorem æstivalem vix minus intensum fieri. Destituuntur præterea gentes, polis viciniores, arboribus ad sua habitacula calefacienda nec non utensilia conficienda necessariis; tatis autem admirari non possumus Divinam bonitatem in hoc defectu sine ulla ferre opera incolarum supplendo; ipsis fluctibus marinis ad eorum littora ingentes arborum, incertum forte adhuc ex quibus regionibus, certe inde maxime dissitis, avulsarum strues

strues quotannis deferentibus populis hisce præterea
 aliis, quæ ipsis suppetunt, naturæ adminiculis rigorem fri-
 goris temperantibus. Domos sibi struunt, nostris qui-
 dem, deficiente idonea ædificandi materia, non similes;
 tales tamen, qualibus contra tempestatum violentiam se
 defendunt. Nec reticendum, quod, exceptis quibusdam
 baccarum generibus, Floræ ac Cereris donis tantum non
 omnibus destituantur, nulla tamen premuntur inedia, de-
 fectum istum supplente Fauna, sapidissimas & illorum vi-
 tæ conservandæ utilissimas variorum animalium carnes
 ipsis suppeditante. Concessit nimis eis Deus O. M.
 Cervum Rhenonem, animal, cui clima subpolare adeo
 est proprium, ut extra hoc Iepsim tabescat, incolarum
 zonæ frigidæ non solum necessitatibus, sed etiam com-
 moditatibus modo non unæ sufficientem, nec possessorum
 ministerio, ut alia domestica animalia, admodum indi-
 gentem, lichene illo, quo Riphæi montes alte teguntur,
 quem dejectis nivium cumulis eruit, ut pabulo sibi gratissimo
 contentum. Præter carnem, Optimatum mensis non in-
 dignam, præbent Rhenonum vaccæ lac, vaccino præ-
 stantius, ex quo caseus exquisiti laporis conficitur, & lac
 aqua dilutum potui harum gentium intervit. Expellibus
 incolæ scite consuunt amictus & elegantes & climatis ri-
 gori resistendo aptos, nec non mollissima lectorum stra-
 gula. Epulis modo nominatis accedunt varia tam maris
 quam camporum spolia, ut carnes phocarum, cetorum,
 variorum piscium, ursorum & avium, in illorum macel-
 lis non raro obviæ. Concedimus denique gentes subpo-
 lares per majorem anni partem esse ferme inertes; quæ
 vero non mediocrem felicitatis suæ partem in eo po-
 nunt, quod otio indulgere queant; suam, quam Divina
 bonitas eis assignavit, fortè nec duram, nec suo genio
 adversam habentes; cæteroquin in regiones magis tem-
 pera-

peratas se pridem recepissent; quod tamen nunquam sunt molitæ.

§. V.

Populis subpolaribus haud feliores a multis censentur zonæ torridæ habitatores, propterea quod in extremis versari semper sit molestissimum, simulque ambiguum, an nimio frigore, vel pari æstu torqueri, sit hominibus gravius. Horum vero conditione perpenfa, satis animadvertisimus, eos a Divina bonitate, utpote necessitatibus eorum physicis liberaliter, sed pro diversa leæli solique indele, alio modo subveniente, non esse prætermisso. Quocirca primo notandum, sub ipso habitantes æquatore, perpetua dierum ac noctium frui æqualitate, & de gemina tam æstate, quam hieme sibi gratulari; incolas autem hujus zonæ, in locis aliquam latitudinem habentibus, degentes, solem videre bis quotannis suo imminentem capiti, adeoque duplii quidem æstate, sed una duntaxat quotannis gaudere hieme. Quum igitur dierum & noctium intervalla in hac zona non sint multum disparia, & experientia doceat, caloris intensitatem non modo a directa radiorum solarium in terram projectione, sed etiam a mora, qua partes telluris fuerunt corpori solari obversæ, dependere; evidens est, calorem in hisce regionibus per dierum brevitatem, per frigus noctium longiorum, nec non continuum fere subsolanum, torridas hasce oras perplantem, multum temperari. Adhuc observandum, noctes in his regionibus esse perqam obscuras, tenuitate aëris, interdiu rarefacti, brevissima admittente crepuscula; qua sapienti œconomia visui incolarum Divina consuluit bonitas. Facilem quoque hi populi obtinent victimum partim ex variorum animalium carnis, partim & quidem præcipue ex lautissimis regni ve-

getabilis proventibus, vel sponte sua se eis offerentibus, vel levi opera hominum parandis, eisdemque & exquisitissimi saporis, ut mensas etiam secundas Principum alibi exornent, & succulentissimis, ut siti simul sedandæ, salubri aqua ibidem rarius occurrente, affatim inserviant. Latissima porro arborum folia hominibus tenuioris forris pro vestimentis sunt; sicut tenuissimis pannis linteis ac fericeis se vestiunt opulentiores. In tentoriis vel ex arborum corticibus ac foliis vel ex crassioribus linteis confectis major incolarum pars ætatem ex sua opinione satis commode transfigit. Cæterum & hi populi suam inertiam, ingentis lassitudinis sociam, instar otii, a quovis homine expetendi, habentes, suam conditionem censem ent haud infelicem.

§. VI.

Inter zonas denique a nobis modo lustratas medium in utroque telluris hemisphærio locum tenet zona temperata, cuius præstantiam ipsa ejus positio, nec non appellatio, in hac fundata, satis produnt. Almam cæli serenitatem, & gratam aëris temperiem, utrasque in hominum sanitatem benigne influentes, rarius desiderant incolæ; sol quoque per amœnas dierum ac noctium vicissitudines, calorem & lucem ita distribuit, ut & ille corporum vegetationi sufficiat, & hæc homines ita collustret, ut quovis anni tempore sine molestiæ sensu suis plerumque vacare queant functionibus. Ipsum quoque solum segetibus necessariis & gratisimis oleribus ac fructibus producendis tantum non ubique est aptissimum; quare etiam populi zonæ utriusque temperatæ sunt numerosiores, quam in reliquis; quod mirum obveniet nemini, secum reputanti, naturam, bonitatis Divinæ administram, optima & copiosissima regnorum suorum producta alumnis suis heic offer-

offerre, necessitatibus eorum physicis subvenientia. Media etiam molestiis tempestatum, in universali Dei oeconomia admodum necessariarum, minuendis heic suppetunt varia; alimenta variorum generum, sapida & salubria, Divinæ munificentia pignora, gnavis & industriis parata, campi, sylvæ & aquæ suppeditant plurima. Imo sicut homines non felicitatis modo, sed continui etiam hujos augmenti sunt studiosi; ita simplicibus Nature donis parum contenti, suas & commoditates & has promotoras, necessitates physicæ sapissime augent; atque ita necessitatibus moralibus simul consulunt, ingenium acuendo, mores poliendo, & se magis sociabiles reddendo; quibus prærogativis incolæ etiam zonarum temperatarum cætros multis post se relinquunt parafangis.

§. VII.

Desinunt igitur homunciones ad curtam opinionis suæ decempedam exigere Divinæ bonitatis abyssum, dicantque, neminem ubique locorum degat, a paternæ Dei cura excludi, ne quidem mortalium abjectissimos, vel *servos*, præ laboribus ac verberibus forte exhaustos, vel *Nigritas*, propter solis ardorem & arenosi soli æstum ægre spiritum ducentes & veluti adustos, vel *Grönlandos*, inter montes glaciales & nivium cumulos hospitantes; omnes enim etiam hi, manum Summi Numinis, necessitatibus singulorum physicis, eisdemque variis, diversis plane modis subvenientem, exosculari tenentur. Quid? quod cavillatores isti de conditione populorum, in diversis zonis habitantium, aliter judicarent, si hanc non ex sua, sed ex illorum, quorum fortè taxant, opinione, consuetudine firmata, nec non ex ipsius rei natura, ceu par est, dijudicarent.

S. D. G.

